

חזיון אור-קולי או התחייבות לדורות? (1) שיחה על פרשת ואתחנן

גולת הכותרת של פרשת ואתחנן היא עשרת הדיברות או יותר נכון חזרה על עשרת הדיברות. כאשר משוים בין עשרת הדיברות שבפרשת יתרו לבין אלה שבפרשת ואתחנן, אפשר לעמוד על כמה וכמה הבדלים ביניהם. ההבדלים האלה העסיקו את גדולי המפרשים וההוגים הדתיים במהלך הדורות.

אחד מהם הוא הרב שמואל דוד לוצאטו או בראשי תיבות שד"ל שחי באיטליה במחצית הראשונה של המאה ה-19. השד"ל הוא איש יסודי בפרשנותו, ושיטתו היא לשאול שאלות ולהשיב עליהן. במקרה שלנו הוא הבחין בשנים עשר הבדלים, או חילופים כפי שהוא קורא להם, בין שני הנוסחים. אין לנו זמן להיכנס לכל החילופים, אבל המפורסם שבהם הוא כפל הלשון בדיבר הרביעי, שמירת שבת, "שמור וזכור" ולזה מתייחס הרב שלמה הלוי אלקבץ בחיבורו הידוע "לכה דודי" כשהוא אומר "שמור וזכור בדיבור אחד, השמיענו אל המיוחד". הדיבור האחד הוא התורה, שמור נאמר בפרשת ואתחנן, וזכור נאמר בפרשת יתרו.

השד"ל מנמק את ההבדלים ב-6 הנימוקים הבאים:

1. דיברות ראשונים ניתנו ליושבי המדבר שלא היו בעלי שדות וכרמים, דיברות שניים ניתנו ליורשי הארץ שהיו בעלי בתי קבע, שדות וכרמים, אותם היה עליהם לעבד תדיר.
2. דיברות ראשונים ניתנו לאוכלי המן שהיו משוחררים מעול הפרנסה, דיברות שניים ניתנו לבאי הארץ שהיו עמלים לפרנסתם.
3. דיברות ראשונים ניתנו לפני כשלון העם במעשה העגל, דיברות שניים ניתנו לאחר כשלון זה.
4. דיברות ראשונים ניתנו לפני שהעם קבל את המצוות המפורטות, דיברות שניים ניתנו לאחר קבלת המצוות על כל פרטיהן.
5. דיברות שניים מרחיבות על דיברות ראשונים, בדרך של 'לא זו אף זו'.
6. דיברות ראשונים ניתנו על ידי הקב"ה במעמד הר סיני, דיברות שניים ניתנו על ידי משה בדרך של סיפור וחזרה.

מלבד ההבדלים בנוסח יש גם הבדלים בנסיבות מתן הדיברות ובמשמעויות של נסיבות אלה. בעניין זה שמעתי לפני זמן מה הרצאה מעניינת מפי הד"ר גילי זיוון המנהלת של מרכז יעקב הרצוג. אח"כ מצאתי את דבריה גם בכתובים. תמצית מתוך הדברים אני רוצה להביא כאן על קצה המזלג:

הדיברות הראשונים ניתנו במעמד הר סיני. מעמד זה היה יחידי מסוגו כפי שפסוקים רבים בפרשת יתרו מעידים על כך:

"וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִי'ת הַבְּקָר וַיְהִי קִל'ת וּבְרָקִים וְעָנָן כְּבֹד עַל הָהָר וְקָל שֹׁפָר חֲזַק מֵאֵד וַיִּחַרד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּמַחֲנֶה: ... וְהָר סִינִי עָשָׂן כְּלוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֵשָׂנוּ כְּעָשָׂן הַכֶּבֶשֶׂן וַיִּחַרד כָּל הָהָר מֵאֵד: וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֲזַק מֵאֵד מִשָּׁה יְדַבֵּר וְהָאֵל הַיָּם יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל: וַיִּרְד ה' עַל הָר סִינִי אֶל רֹאשׁ הָהָר ..."

המעמד כולו ויזואלי, חושני, מפעיל את כל החושים עד כדי כך שאף את הקולות אין בני ישראל שומעים בלבד, אלא רואים. ככתוב: "וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹל'ת" (שמות, כ, פס' טו) ואכן התגובה האנושית נוכח התפרצות הטבע הבלתי שגריתית היא פחד ויראה: "וַיִּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעֲמֵדוּ מֵרָחֵק: וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֵתָה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֵל הַיָּם פֶּן נָמוּת" (שם, פס' טו-טז).

לעומת תיאור זה, כאשר מופיע סיפור מעמד הר סיני שנית, בפרשת ואתחנן, מדגיש משה את תכני ההתגלות ומצמצם בתיאור האירוע עצמו. במקום "אֵתָם רֹאִיתָם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבְרַתִּי עִמָּכֶם" (שמות, פס' יט) אנו שומעים את משה המזהיר את בני ישראל:

וַיְדַבֵּר ה' אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אֲתֶם שִׁמְעִים וְתִמּוֹנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוֹלָתִי קוֹל: וַיַּגֵּד לְכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עִשְׂרֵת הַדְּבָרִים ... וְאֵתִי צִוָּה ה' בְּעֵת הַהוּא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשׂוֹתְכֶם אֵתָם בְּאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: וְנִשְׁמַרְתֶּם מֵאֵד לְנַפְשׁ תִּיכֶם כִּי לֹא רֹאִיתֶם כָּל תִּמּוֹנָה בַּיּוֹם דִּבְרַת ה' אֲלֵיכֶם בְּחָרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: ... (דברים ד, פס' יב - טו).

אם ספר שמות הדגיש את היסוד של מתן תורה, את תפקידו של נותן התורה, הרי שספר דברים מדגיש את היסוד של קבלת תורה, את תפקידם של בני האדם, מקבלי התורה. לפיכך מדגיש הכתוב בדברים שמעמד הר סיני הוא ברית, וברית מתקיימת תמיד ביו שניים.

שלוש סוגיות פילוסופיות מכוונות מסתרות במתח שבין ההדגשים בספר שמות להדגשים בספר דברים:

א. **ההתגלות** - האם יש לראותה כפריצה חד פעמית של האל הטרנסצנדנטי אל עולמנו, חריגה יחידה של האל עצמו מחוקי הטבע שברא? או שיש להדגיש את ההתגלות המתמשכת, ליתר דיוק את הקבלה האנושית שאינה נתונה בצבת האירוע החד פעמי אלא היא האתגר של כל יהודי בכל דור ודור.

ב. **אירוע או תוכן?** - מה בחרו הוגים שונים להדגיש בפרשנותם למעמד הר סיני, את חווית המאורע יוצא הדופן, או את תוכן ההתגלות? האם עוצמתו של המעמד הוא בניסיותו, בפריצתו של האל הבלתי נתפש אל תוך עולם הטבע, או שעיקרה של ההתגלות מתגלם דווקא בתכני "החוקים והמשפטים" שעלינו לאמץ?

ג. **נבואה** - האם ההתגלות האלוהית יכולה להגיע רק ליחיד סגולה? האם היא תלויה במאמץ הנפשי והאינטלקטואלי של יחידים או שהיא חווייתו של עם שלם? האומנם לא ראה יחזקאל מה שראתה שפחה על הים, או שההתגלות היא קצה קצהו של מאמץ אנושי נדיר?

גילי זיוון מביאה את דבריהם של שני ענקי מחשבה מהמאה ה-12 ר' יהודה הלוי והרמב"ם. הרמב"ם הדגיש את **היסוד האנושי** שבמעמד (קבלת תורה). לעומתו סבר ר' יהודה הלוי כי מהותה של ההתגלות בפומביותה. אכן מעמד הר סיני משקף את התערבותו הניסית של האל בחוקי הטבע. לא ההשגה השכלית היא עיקרו של המעמד אלא האירוע החריג שנעשה בכוחו של האל ובו התקדשה האומה כולה והגיעה לדרגת הנבואה במעמד זה (כוזרי, מאמר ראשון). באופן סכמטי ניתן לומר כי ריה"ל בחר בספר שמות, ואילו הרמב"ם העדיף את הדגשותיו של משה בספר דברים.

בהמשך דבריה מגיעה גילי זיוון לשני הוגי דעות של העת החדשה שהם הרמן כהן וישעיהו ליבוביץ שדעת שניהם קרובה לדעתו של הרמב"ם, אבל לנו אין זמן לעסוק בזה. אם תרשו לי להביע דעה אישית, אגיד שאני לא יודע למה ההנגדה בין שתי נקודות הראיה. חריגותו של מעמד הר סיני לא בהכרח עומד בניגוד למה שהוא מחייב. שני הדברים מתיישבים זה עם זה בהחלט. המאורע אכן היה חריג מאוד וחד פעמי וניסי, ובאותו זמן הוא גם מחייב שמירת המצוות, החוקים והמשפטים. על מי עשה המאורע רושם? על כולם, כל אחד לפי שכלו ורגשו.

בנוסף לכך, התייחסו הפרשנים גם לקלסיפיקציה של הדיברות. קיימת כמעט תמימות דעים שחלק מהדיברות (בדרך כלל אומרים ה-5 הראשונים) הם פרטיקולאריים יהודיים, וחלק אחר הם אוניברסאליים כלל-אנושיים. כמו כן, יש הסכמה רחבה על כך שחלק מהדיברות דנים בעניינים שבין אדם למקום (ה-3 הראשונים), ועניינם של החלק האחר הם דברים שבין אדם לחברו.

גם הסדר שבדיברות זכה להתייחסות של פרשנים והוגים. כך למשל יש שסוברים שחמשת הדיברות השניים הולכים מחמור לקל. אם אדם חומד את אשת רעהו, הוא יהיה מוכן להעיד עדות שקר נגדו. אחרי כן הוא יהיה מוכן לעסוק בניאוף, בגנבה ולבסוף גם ברצח.

כיוון שהגענו לסדר הדיברות, אני רוצה לסיים את הדיון הרציני הזה עם בדיחה שקשורה לאותו נושא כלומר סדר הדיברות:

הכומר של העיירה היה חברו הטוב של הרב של העיירה. הם היו נפגשים, מדברים, מתעדכנים במתרחש ומחליפים חוויות. יום אחד הם נפגשו והרב ראה שפני הכומר נופלים. שאל אותו "מה קרה? למה אתה מדוכדך?" ענה הכומר "רכבתי על האופניים שלי לעיירה, שמתתי אותם באיזשהו מקום והלכתי לעשות כמה סידורים. כשחזרתי לא מצאתי אותם. אני לא יודע לאן הם נעלמו ואיך למצוא אותם." והרב אמר "אה, זאת לא בעיה גדולה. ביום ראשון אתה הרי הולך לכנסיה. באותה הזדמנות תישא דרשה, תגיע לעשרת הדיברות ותתעכב על 'לא תגנוב'. תפרט בפירוט רב את כל העונשים הקשים המצפים למי שעובר על הדיבר הזה. יחזירו לך את האופניים". אחרי שבוע הם נפגשו שוב והרב מיהר ושאל "נו, מצאת את האופניים?" הכומר ענה "כן". הרב אמר בסיפוק "אה, אז מה שאמרתי לך עבד". הכומר אמר "לא בדיוק". הרב שאל בתמיהה "מה זה לא בדיוק? מה כן קרה בדיוק?" אז אמר הכומר "אני הלכתי לכנסיה ונשאתי דרשה והגעתי לעשרת הדיברות, אבל לפני 'לא תגנוב' הגעתי ל-'לא תנאף' ואז נזכרתי איפה שכחתי את האופניים".

כך שגם הסדר של הדיברות חשוב!

רשם: ניסן אבדי